

Tjenesten ved Alteret

af Poul Ulsdal

Utgitt av RE-FORMATIO, Hygum 1983.

[Kap. 1: KORT RIDS OVER VOR HØJMESSELITURGIS UDVIKLING](#)

[Kap. 2: VI HAR ET ALTER](#)

[Kap. 3: MESSEKLÆDERNE](#)

[Kap. 4: MESSESANG - NUTIDSSPROG](#)

[Kap. 5: STILLEBØNNER - KORSTEGN OG GESTUS](#)

[Kap. 6: SALMERNE I MESSEN](#)

[Kap. 7: MESSENS RESTAURERING - I PRAKSIS](#)

[Kap. 8: FORBEREDELSEN TIL MESSEN](#)

[Kap. 9: EN EVANGELISK-LUTHERSK HØJMESSE](#)

[Kap. 10: TAKSIGELSE EFTER MESSEN](#)

[Appendix 1: SKRIFTEMÅLETS PLADS I MESSEN](#)

[Appendix 2: DÅBENS PLADS I MESSEN](#)

[NOTER](#)

[LITTERATURLISTE](#)

[EFTERSKRIFT](#)

FORORD

Denne bog kan ses som en større udvidelse af det materiale, der blev bragt i det lille dupliserede skrift »Messevejledning for præster«, udgivet i 1960 af Per Dolmer og Poul Ulsdal. Da dette skrift forlængst er udsolgt, og der er udtrykt ønske om et genoptryk, har jeg valgt i stedet at udarbejde en helt ny bog.

Såvidt vides var det første gang, der på dansk var forsøgt at give præster vejledning i, hvordan man skal udføre messen ¹, nadvergudstjenesten - hvordan man skal opføre sig ved alteret, foretage nadverindvielsen, lyse velsignelsen og meget andet. Desuden var der anført en række bønner, taget fra den vesterlandske tradition, hvortil den danske højmesse hører i hele sin struktur. Det er bønner, beregnet for præster at bede stille en række steder i messen helt efter behov, men givet som en hjælp til bedre at leve med i handlingens rige forløb. Dette materiale vil man finde i revideret og udvidet skikkelse på de følgende sider.

Men allerede her skal det stærkt understreges, at »det afgørende for enhver præsts tjeneste *ikke* er smukke bønner og påkaldelser og korrekte håndbevægelser. Nej, afgørende er, *at* man beder, *at* man påkalder, *at* man giver sig selv til Gud og af ham modtager nåde og velsignelse, »thi uden det indre bliver messens ydre former, så smukke de end måtte være, tomhed« (citater fra »Messevejledningens« efterskrift).

I op mod 20 år i 5 forskellige kirker har jeg haft den glæde i store træk at kunne fejre messen i den udvidede skikkelse. Den har altså stået sin prøve i livets virkelighed i danske sogne. De efter danske forhold mange kirkegængere har deltaget aktivt i liturgien, altergæsternes antal voksede meget, og der har ikke været antydning af strid - vel især fordi de beskedne udvidelser af liturgien indførtes gradvist og pædagogisk. Når man har haft det privilegium at leve i en sådan ægte evangelisk-luthersk messes rige fylde år efter

år, kan det fornemmes helt ubegribeligt, at ikke alle danske menigheder kan få lov til at kende denne herlighed.

Nogle vil måske undre sig over, at prædikenen næsten ikke vil blive omtalt i denne bog. Hertil vil jeg give tre svar. 1) Med titlens ord er det først og fremmest tjenesten ved *alteret*, der skal oplyses om - af den simple grund, at derom er næsten intet skrevet på dansk. Når der udgives bøger om gudstjenesten, er det gerne alt muligt andet end altertjenesten, der skrives om. Biskop Johannes Gøtzsches meget værdifulde bog fra 1938, »Præstens Søndagsgudstjeneste«, er typisk: På bogens 181 sider er der kun blevet plads til *fire* små sider om sakramenterne! Hvis nogen måske vil synes, at jeg går for meget ind på ydre detaljer på mit område, bør man vide, at det er småting i forhold til, hvad Gøtzsche gør på de områder, der optager ham. I biskop Gabriel Kochs bog, »Præst og Menighed«, fra 1908 på 278 sider handler kun de 20 om gudstjenesten. I J. Paludan-Müllers »Evangelisk Præstegjerning« fra 1870 på 300 sider handler de 33 om hele sakramentforvaltningen! Typisk er også titlen på en bog af C. Skovgaard-Petersen fra 1921, »Erfaringer fra Prækestolen«. Tilsvarende kunne jeg her med en vis ret have valgt denne titel: »Erfaringer fra alteret«.

2) Hermed er jeg allerede inde på mit andet svar, at veiledning i prædikenens del af messen er der givet utroligt meget af i vor kirke. Foruden veiledning hver uge i »Præsteforeningens Blad« er der udkommet megen litteratur om dette emne.

3) Endelig kan det nævnes, at en ret forståelse af messens mening og en oplevelse af dens logiske, fremadskridende forløb kan give ny glæde og inspiration til at prædike. Generelt kan det også siges, at det netop er, når præsten virkelig gør meget ud af prædikenen, at den her omtalte restaurering af den danske højmesse kan ske uden strid. Er prisen for en såkaldt »liturgisk fornyelse« derimod, at prædikenen forsømmes, kan der forventes modstand. Det er noget, som vægne menigheder har en klar forståelse for.

Denne bog kan i visse henseender opfattes som et supplement til »Præsten i tjeneste. Kortfattet praktik« (Aros 1964) og til pragtværket »Dansk Messebog« (Re-formatio 1976).

For gennemlæsning af manuskriptet og mange gode råd skylder jeg sognepræst Olav Fog, Blåhøj og sognepræst Anders Studsgård, Skarrild en hjertelig tak.

Esbjerg,
Poul Ulsdal

Helligtrekonger

1983.

KAPITEL 1

KORT RIDS OVER VOR HØJMESSELITURGIS UDVIKLING

Der er to udgangspunkter for den evangelisk-lutherske højmesses historie. Det ene er Luthers gudstjenesteordning »Formula Missæ« fra 1523. Her er næsten alle leddene fra den gamle vesterlandske messe bevaret, bortset fra den romerske kanon. Det er den såkaldte »prosa-messe«, hvor teksterne er bevaret i deres klare, oprindelige prosaform. Dertil kunne selvfølgelig føjes evangeliske salmer.

Det andet udgangspunkt er Luthers gudstjenesteordning »Deutsche Messe« fra 1526. Her er alle messens prosaled blevet erstattet af salmer, ikke blot de bibelske salmer, der

skiftede fra søndag til søndag: introitus, graduale o.s.v., men også de faste led: kyrie, gloria, credo, sanctus, agnus dei. Det blev den såkaldte »salme-messe».

Nogle lutherske kirker, f.eks. den svenske, blev mest præget af Formula Missæ, andre mere præget af Deutsche Messe. I Danmark-Norge blev der lige fra Kirkeordinantsen af 1539 [2](#)) og til Kirkeritualet af 1685 [3](#)) en slags kamp mellem de to messeformer. Med Kirkeritualet havde salmemessen sejret - men sejret sig til døde! Gudstjenesten med dens 6 salmer blot inden prædikenen blev uudholdelig; man holdt op med at synge, lod degnen gøre det for sig og blev selv ofte ude på kirkegården, til prædikenen begyndte. I rationalismens tid blev opløsningen fuldkommen, da et reskript i 1802 bestemte, at man den ene søndag skulle synge gloria-salmen, den næste credo-salmen!

Med højmesseordningen af 1887 begyndte prosamessen at vende tilbage i den *norske* kirke, og allerede i 1920 havde den sejret helt [4](#)). - Danmark gik det anderledes. I 1880'erne var det meget nær, at en restaurering i retning af prosa-messen var lykkedes, også kendte grundtvigske præster støttede forslagene dertil; men sagen blev henlagt. Først med nadverritualet af 1912 skete der et skridt i den retning. Derimod fik de danske menigheder i Nordslesvig allerede prosamessen tilbage i 1894. I alle lutherske kirker begyndte dette restaureringsarbejde i slutningen af forrige århundrede. Det var nemlig ikke blot i Danmark, men i alle lutherske kirker, at der gennem ortodoksien, pietismen og især rationalismen var sket en udviskning af messens oprindelige, klare struktur, der går helt tilbage til oldkirken. Prosaeddernes enkelhed kan være med til at bevare læren; bliver de gjort til salmer, sker der næsten altid en udviskning og subjektivering, og efterhånden udskiftes disse »liturgiske salmer» med andre.

Forsøgene i forrige århundrede var ikke alle lige vellykkede. Anderledes forholdt det sig med den liturgiske fornyelse op mod midten af dette århundrede, der som grundlag havde en langt større liturgihistorisk viden. Af fornemme eksempler kan nævnes den såkaldte »Agende» for de forenede evangelisk-lutherske kirker i Tyskland fra 1955 og »Service Book» for flertallet af de tilsvarende kirker i Amerika fra 1958. Her er næsten alt det genindført af messens struktur, der hører til den vesterlandske tradition, og som ikke strider mod vor lutherske bekendelse. Typisk bruger den tyske Agende dette udtryk: »Die evangelische Messe». Af lignende indhold er den finske »Ordning för högmässa» af 1958. Den svenske fra 1942 kan også nævnes. Selv en ny messebog for de såkaldte »unerede kirker», d.v.s. luthersk-reformerte kirker i Tyskland har i den smukke Agende af 1959 genindført messens gamle struktur. Hele denne udvikling er nærmest blevet kodificeret som ret luthersk i en værdifuld pjece »Basic Principles», udgivet i Geneve i 1958 af Det lutherske Verdensforbund. Undertitlen er: »for ordning af hovedgudstjenesten i den evangelisk-lutherske kirke».

Efter at disse restaureringer er sket på luthersk grund, er der sket en restaurering »den anden vej» af den romerske messe. Man har her skrællet de mange »lag» af, der siden oldkirken er groet op omkring den gamle kerne, så man stort set har netop de led af messen tilbage, som de restaurerede lutherske liturgier har nu. Med hensyn til struktur, opbygning led for led, er der i dag egentlig kun een messeform i den romerske, de anglikanske og de lutherske kirkeprovinser - en meget stor økumenisk vinding. At der stadig er forskelle i læren, er en anden sag og en meget vigtig sag, men disse vil ikke blive drøftet her.

Den danske folkekirkes officielle liturgi hører til undtagelserne, idet den har været næsten helt uden for denne udvikling. Efter det mislykkede forsøg i slutningen af 1800-tallet og det beskedne skridt 1912 kom der først en række restaureringsforslag omkring midten af dette århundrede. Det første var »Dansk Kirkesangs» højmesseforslag i 1943, hvor kyrie

og gloria (eventuelt med laudamus), en enkelt præfation, det oprindelige sanctus samt en art »konsekrationsbøn» eller »eukaristibøn» efter oldkirkeligt mønster foresloges indført. I 1960 udkom »Theologisk Oratoriums» meget fine og mere udførlige forslag, der ud over Dansk Kirkesangs forslag indeholdt en række præfationer samt en eukaristibøn, der indeholdt både en anamnese og en epiklese. Samme år udsendte »Kirkemusikkredsen» et forslag af en lignende karakter.

Endelig udkom i 1958 »Forslag til ny alterbog» og i 1963 »Forslag til ritualbog» - henholdsvis kaldet »Prøvealterbogen» og »Prøveritualbogen», udarbejdet af et biskoppeligt nedsat udvalg med en klar folkekirkelig bredde. Det mest betydningsfulde ved Prøvealterbogen var, at den foruden den kendte kollekttrække, hvis oprindelse skyldes Luthers ven, Veit Dietrich, også indeholdt en bearbejdelse af de gamle, såkaldte »Missalekollekter», som en række lutherske kirker havde bibeholdt. For første gang siden Peder Palladius's alterbog af 1556 kunne vores gudstjeneste blive beriget med at have to kollekttrækker.

Om Prøveritualbogens højmesse kan det siges, at selv om den er ringere i udformning og sprogdragt end Oratoriets forslag, er messens klassiske led dog kommet med på linje med alle andre lutherske messeordninger. Da Prøvealterbogen udkom, blev der straks givet mulighed for at prøve den i menighederne; der blev ligefrem udgivet officielle særtryk af de nye kollekter og den nye tredje tekstrække, der også hørte til forslaget. Men da Prøveritualbogen udkom, blev der aldrig givet nogen ministeriel tilladelse til at »prøve» den, ja flere biskopper advarede bl.a. i skrivelser til menighedsrådene imod at bruge den. I løbet af de fem år mellem de to bøgers udsendelse var den kirkepolitiske magtbalance i Folkekirken helt ændret. For kun ret få præster lykkedes det at få denne liturgi eller dele af den indført; men de har til gengæld brugt den med glæde i deres menigheder siden.

Kun syv år senere, i 1970 blev der nedsat en ny liturgisk kommission, denne gang en meget snæver, næsten kun repræsenterende Folkekirkenes venstrefløj. Allerede i 1973 udsendte den »Foreløbige ændringer i ritual- og alterbog»; i dette tilfælde var der givet ministeriel autorisation til at bruge den, allerede inden den udkom i sin færdige skikkelse! Den gudstjenestelige berigelse med de to rækker kollekter, som Prøvealterbogen gav mulighed for, var taget tilbage i den nye bog. Ja, man var gået den modsatte vej, idet man havde nedskåret de sædvanlige kollekters antal med ca. en tredjedel, fordi de skulle være uforståelige. Den samme kollekt skulle nu bruges flere søndage i træk!

I dette forslag omtales kyrie og gloria slet ikke. I den egentlige nadverliturgi er der indført klart ubibelske og ulutherske elementer; men der er dog som en alternativ mulighed anført en præfation, den samme som i Dansk Kirkesangs forslag. Ligeledes er der mulighed for at kunne bruge sanctus-leddet fra Esajas 6,3 - som i hele den vesterlandske tradition. At den samme kommission i 1977 udsendte et forslag til nye bibelske læsninger, der betyder et brud med hele vor kirkes tradition, ser jeg bort fra.

Denne korte historiske redegørelse bringes for at begrunde, at den højmesseliturgi, der i denne bog i store træk vil blive brugt som den ordning, præstens tjeneste ved alteret skal »fungere» i, er den fælles vesterlandske. Vi forstår ikke den virkelige mening med den danske kirkes gudstjeneste, hvis ikke vi ser den i denne sammenhæng. Da det drejer sig om selve messens struktur, skulle denne messevejledning kunne gælde uafhængigt af, hvilke former for kyrie og gloria eller hvilke præfationer og hvilken nadverbøn der bruges. Ja, også om man endnu ikke har fået indført kyrie og gloria eller nogen præfation.

Rent konkret har jeg først og fremmest brugt Prøveritualbogens messe som model (med dele fra Foreløbige Ændringer og 1912-ritualet som alternativer), fordi den har fået en

halv-officiel status ved, at nogle af melodierne har fået plads i »Den danske Koralbog«. Sprogbrugen og melodierne i denne messe har desuden et jævner præg, der måske kan lette tilegnelsen af de liturgiske led, der er lidt fremmede for de fleste. Er menigheden først vant til denne udgave, f.eks. af præfationerne, vil det være let nogle år senere at skifte over til de meget rigere tekster og melodier i Theologisk Oratoriums højmesseforslag. Ved at gøre dette valg vil denne bog også her være et supplement til Dansk Messebog, der delvis bruger andre tekstformer.

Der klages undertiden over, at man i danske menigheder synger så dårligt med på de liturgiske led. Vi er nogle, der har erfaring for, at grunden sikkert er, at liturgien er skrumpet for meget ind! Er der mere liturgi at være med i, går meningen med den gudstjenestelige dialog lettere op for mennesker, og sangen bliver kraftigere. I den norske kirke, som indtil for 100 år siden havde helt den samme liturgi som den danske, kan menighederne idag magte at synge flere melodier på sanctus og agnus dei, alt efter kirkeåret.

KAPITEL 2

VI HAR ET ALTER

Sådan står der i Hebr. 13,10: »Vi har et alter«. I 1. Kor. kap. 10 siger apostlen Paulus det samme, selv om han bruger udtrykket »Herrens bord«; dette fremgår af hele sammenhængen, hvor »Herrens bord« paralleliseres med hedningernes offeralter. Sådan læres der da også i den evangelisk-lutherske kirke; f.eks. i Luthers Lille Katekismus kaldes nadveren »alterets sakramente«. Dette svarer nøje til vor kirkes lære om »realpræsensen«, d.v.s. Kristi legemes og blods »reale« nærværelse under det indviede brød og vin. Eller med Regin Prenters ord: nadveren er »Golgathaofrets evige nærværelse i kirken« - og nadverens egentlige under, sakramentets dybeste hemmelighed er, at »brødet og vinen på bordet og legemet og blodet på korset er een eneste ting» [51](#)

Derfor er det danske udtryk »alter-bord« både bibelsk og rammende. Det er forkert, hvad der undertiden siges, at Romerkirken har et alter, medens vi kun har et bord. Et ganske enkelt bevis er, at flere af vore middelalderkirker har bevaret altre, der tydeligt er formet som et bord. Også på anden måde taler vort sprog korrekt derom: vi går til »alters«; der er »altergang«. I de reformerte kirkehuse er der derimod normalt ikke noget alter; men vi har det. Det er et alter, fordi ofret fra Golgatha er på det bord! Om dette var der ingen tvivl i den lutherske ortodoksis tid. Dens største danske salmedigter, Kingo, synger sådan derom i sin nadversalme (DS 427): »O, Jesus, lad mig aldrig gå / fra dette bord, hvor du est på« D.v.s. i denne vor sidste salmebog er ordene »hvor du est på« erstattet med det svagere »med Guds gaver på«.

Hvornår dette sker, var reformatorerne og Kingo ikke i tvivl om: det sker ved konsekrationen! Foruden dette udtryk kunne man også bruge ordene: indvielsen (Kirkeordinantsen), velsignelsen eller helligelsen (de to sidste udtryk brugte Kirkeritualet); men meningen var den samme. Overbevisningen om, at Bibelen og vore lutherske fædre har ret i, at »vi har et alter«, hænger sikkert sammen med troen på, at der virkelig sker en konsekration af de jordiske elementer; men også denne tro er i dag svækket eller forsvundet hos mange. I den sidste salmebog fik vi for første gang en oversættelse af Thomas af Aquinos prægtige nadversalme »Lauda Zion Salvatorem« (DS

417) - »Sion, pris din Saliggører» i Landstads oversættelse. Men det vers, der måske stærkest udtrykker den lutherske kirkes nadverlære, blev udeladt: »Brødet, vinen, signet, viet /i hans navn, som os har friet, / er hans legem og hans blod» Og Landstad fortsætter: »Ej forstanden det udgrunder, / troen ene ser Guds under.»⁶⁾ I et vers, der ikke er medtaget i Kingos nadversalme, står der sådan om det under, der sker på vore altre: »Ser, I Guds engle, ser herved / og ærer denne lønlighed, / at Jesus hos Guds højre hånd / er her i sakramentets bånd».⁷⁾ Dette har alle dage været vor kirkes tro!

Det nøjagtige tidspunkt for konsekrationen har der derimod ikke altid været enighed om. Reformatorerne overtog Romerkirkens mening, at det var »Verba», indstiftelsesordene, der »skabte, hvad de nævnede», som Guds ord f.eks. gjorde ved skabelsen. Østkirken og andre har mere lagt vægt på den såkaldte »epiklese», påkaldelsen af Helligåndens virken. I dette ligger det meget vigtige, at det ikke er en slags »trylleord» i en præsts mund, der virker det; men at vi i alt er afhængige af Helligåndens bistand. Vor tids nadvertheologi peger i den retning, at det altsammen: nadverbønnen, indstiftelsesordene, anamnesen - d.v.s. ihukommelsen - epiklesen og Fadervor er een stor bøn. Derfor er det meningsfyldt, at der ikke kommer noget amen før efter Fadervor.

Det er troen på realpræsensen, der får konsekvenser for præstens tjeneste ved alteret; det får ham til at færdes med stor ærbødighed på dette sted. Nu bliver det alvor, det, der helt i overensstemmelse med Luthers praksis indskærpes så stærkt både i Kirkeordinansen og i Kirkeritualet, at man må gøre forskel på det indviede og det uindviede, forstået således, at man ikke må uddele noget, »førend det ved ordet er helliget» (Kirkeritualet). Derfor befaler de nævnte håndbøger, at præsten skal vide tallet på altergæsterne, så han ikke nødes til at indvie to gange. - I mindre sogne kan dette normalt gennemføres uden særlige vanskeligheder; kun ved store altergange kan man nødes til at skulle konsekreere nyt brød. Dette gøres ved ærbødig, med sagte stemme at læse Verba een gang til. Jeg hørte engang en ung præst ved Oslo Domkirke gøre det med høj røst; for måske 50 år siden gjorde en kendt københavnsk, indremissionsk præst det samme. Da det ligger i det andet elements natur, at det kan blandes, er det blevet almindelig skik, at man kan nøjes med at hælde mere vin i kalken; dette svarer også til vesterlandsk kirkeskik, at der blandes en smule vand i vinen.⁸⁾

Er der blevet indviet lidt for mange hostier, kan præsten fordele dem blandt de sidste altergæster eller fortære dem, når han selv kommunikerer. Er der ved at være for få, kan de deles. I den anglikanske kirke er det ofte skik, at præsten fortærer det tiloversblevne sammen med sine medtjenere i sakristiet bagefter. Kalken kan præsten fordele, så han selv kan tømme den tilsidst.⁹⁾ - Sker det, at disse muligheder ikke er til stede, må præsten gemme de tiloversblevne hostier omhyggeligt i en æske og uddele dem ved en senere altergang eller ved sygekommunion. I den svenske lutherske kirke har det engang været påbudt at »reservere» på den måde. I vor kirke har man ikke regler derom; men mange bevarede såkaldte »brødæsker» fra 16. og 17. århundrede har inskriptioner, der beviser, at det var mere end »brødæsker», nemlig æsker til »reservering» af det indviede brød, der var blevet tilovers.¹⁰⁾

Vor kirkes tro på realpræsensen har også fået visse mere udvortes konsekvenser, der har med alteret at gøre. I Kirkeritualet kan man læse følgende: »Præsten skal være iført baade Messeskjorten og Messehagelen, medens Communionen forrettes; saa skal og Alteret altid være beklædt med en smuk, reen Dug, Kalk og Disk og tvende antænte Lys, samt fornøden Viin og Brød». I »Biskoppernes Vejledning» gentages disse ting; den moderne

skik slet ikke at have dug på alteret strider altså mod vor kirkes udtrykkelige bestemmelser.

Her er andre vejledninger fra den fælles-lutherske og fælles-kirkelige praksis: ønsker man, at alterdugen også skal være en prydenstand, bør den laves sådan, at den kun hænger ned ved alterets endesider - måske to tredjedele af alterets højde; så tildækkes den ofte smukke alterbordsforside ikke. Ovenpå bør man altid have en »overdug«, den egentlige og ikke så kostbare dug, der jævnlige skal vaskes; den skal kun gå til alterbordets fire kanter. De to store alterlys bør anbringes helt tilbage på alterbordet og gerne ude ved bordets ender. På samme linje bør der i midten være et såkaldt alter-krucifiks; imellem dette og de to store stager kan eventuelt anbringes blomster. Har man flere stager, skal disse være parvis ens og anbringes på samme linje. Har man tre stager på hver side af krucifikset, er man i overensstemmelse med en smuk og udbredt skik i den vestenlandske kirke, og man bør da benytte disse lys til at markere den gudstjenstlige handlings karakter. Er der højmesse, eller fejres der i det hele taget nadver, kan der være 6 eller 4 lys tændt; ved prædikegudstjenester, vielser og begravelser kun de to yderste på alterbordet. Har kirken en moderne syvarmet lysestage på alteret, og denne ikke kan få en anden plads, f.eks. ved døbefonten, kan den også bruges på alteret på en meningsfuld måde ved kun at være tændt, når der fejres messe. Der kan også findes en form for alter-krucifiks, der kan anbringes foran den syv-armede stage.

Denne opstilling er vigtig, for at der virkelig kan blive plads til det, der skal ske på alteret. Midt for alteret bør kalk og disk have deres plads som messens tydelige centrum i overensstemmelse med Kirkeordinantsens ord: »Messen er intet andet end Herrens Nadvers Brug» En god skik er at lægge en kvadratisk dug (50 x 50 cm) midt for alteret, helt ude ved dets forkant, og anbringe kalk og disk derpå, det såkaldte corporale. Disken eller patenen har helt op til vor tid været formet, så den kan fungere som låg på kalken. For at behandle sakramentet værdigt kan en serviet af hvidt lærred ikke undværes; den nævnes også i Biskoppernes Vejledning. Folder man den sammen i tre dele, kan den lægges over kalk og disk, så den hænger ned på begge sider, altså dækker, men skjuler ikke.¹¹⁾

Som en konsekvens af realpræsensen skal kalk og disk - også efter vor kirkes orden - være af ædelt metal, gerne sølv, belagt indvendig med guld. Ud fra en klar teologisk indstilling omtales aldrig, hvordan en eventuel vinkande og brødæske skal være, da dette jo er ligeegyldigt.

Skal man anskaffe disse ting, vil det være pædagogisk klogt ikke at lade dem være af samme materiale som kalk og disk. Jeg har gjort tjeneste ved en kirke, hvor der var en brødæske af tin fra 1700-tallet; der var ingen tilsvarende kande, før en sådan blev skænket i vor tid som gave selvfølgelig af tin. Det enkleste vil være at benytte genstande af glas. Der er gammel tradition for, at disse ting er anbragt ude ved epistelsiden, alterets højre ende, normalt sydsiden. Menigheden må gerne se, når præsten ifølge Kirkeordinantsens ord under salmen efter prædikenen, offertoriesalmen »gør Brød og Vin rede efter Altergæsternes Antal«. Om han ikke ligefrem med Sl. 26,6 »vandrer omkring Herrens alter«, så går han dog frem og tilbage to gange under denne beredelse. Man bør endelig befri kordegn eller kirketjener for den opgave; det er en helt moderne skik at overlade den til dem. I mange danske sogne kan man se, at præsten efter takkebønnen for nadveren og velsignelsen lige inden udgangssalmen går ud og tager messetøjet af. Det er rester af en god kirkeskik, der skal betegne, at nu er messen forbi; dette understreges tydeligere ved også at bruge den gamle skik samtidig at bære kalk og disk bort fra alteret.

Jo, »vi har et alter«, hvor Kristi offer stadig bliver nærværende til vor frelse. Læser man ret Hebræerbrevets tale om dette evigtgældende offer, om Kristus som vor evige ypperstepræst og om det himmelske alter, vover man at tro, som man næsten altid har gjort i kirken, at vort alter her på jorden er en slags projektion af alteret i Himlen.

Men jeg har endnu ikke nævnt, at alteret også er stedet, hvor vi frembærer, ofrer vore bønner, vor bekendelse, vor taksigelse, ja os selv til Gud. Det er noget, der hænger nøje sammen med det foregående og forstås tydeligst af slutningsordene i kirkens gamle kollekter, som præsten beder ved alteret som menighedens repræsentant. Når de alle ender med ordene »ved Jesus Kristus, vor Herre« eller lignende, udtrykkes det helt centrale, at det kun er ved ham, vor midler, vor ypperstepræst og hans offer, at vi syndere kan træde frem for den hellige Gud. Kort efter ordene i Hebræerbrevet, at »vi har et alter«, står der sådan (13,1 5): »Lad os da *ved ham* bringe Gud lovprisnings-offer» Når vi skal »gøre«, som Jesus befalede »i den nat, han blev forrådt«, betyder det også, at vi, som han gjorde det, skal takke. Det blev hurtigt i oldkirken til »den store takkebøn« med ihukommelsen af alle Guds velgerninger, den, der prægede hele handlingen så meget, at selve nadverens navn blev »eukaristi«, taksigelse. Samtidig betyder både taksigelsen og modtagelsen af Kristi forsoningsoffer en overgivelse, en ofring af os selv. Med salmistens ord: »Offer for Gud er en sønderbrudt ånd» (51,19). Og med ordene fra Rom. 12,1: »Så formaner jeg jer, brødre! *ved* Guds barmhjertighed, til at bringe jeres legemer som et levende, helligt, Gud velbehageligt offer; dette er jeres åndelige gudsdyrkelse«.

»Vi har et alter«; også i den evangelisk-lutherske kirkeprovins er alteret gudstjenestens centrum eller det, som alt peger hen imod. Ja, det er egentlig ejendommeligt, at alteret i en vis forstand næsten bruges *formegent* efter moderne dansk kirkeskik! At konfirmationsvelsignelsen sker ved alteret, er f.eks. en temmelig ny skik. På Kirkeritualets tid havde man en klarere forståelse af alterets betydning. Der bestemmes her, at ved rene prædiketjenester, »froprædiken« og »aftensang« skal der ikke være nogen »altertjeneste« før prædikenen; der synges blot to salmer lige efter hinanden. Først når slutningskollekten skal bedes og velsignelsen lyses, skal præsten gå for alteret.¹²⁾ Her ligger en klar erkendelse af, at alteret som »Herrens bord« hører messen til. At velsignelsen dog sker fra alteret, er en gammel tradition, der også kendes fra visse tidebønner. Hermed skal udtrykkes, at det alene er i kraft af Kristi forsoningsoffer, at freden mellem Gud og mennesker kan »tillyses« menigheden. En almindelig regel er, at præsten ikke skal stå ved alteret, når han ingen funktion har på det sted, f.eks. under salmen inden prædikenen eller under salmen bagefter, når der ikke fejres nadver.

Når den såkaldte »formesse« i vor kirke i det hele taget sker fra alteret, er det sikkert en reminiscens fra den middelalderlige romerske messe, først og fremmest den »stille messe«. I Romerkirkens mere højtidelige messer har man bevaret den oldkirkelige skik, at alteret kun blev brugt ved selve nadveren - ikke ved »forberedelsen« og ved »ordets tjeneste«, som man ofte udtrykker sig i vor tid. Ved sådanne messer skete påkaldelserne og bønnerne fra gejstlighedens bænk, »sedilia«, i korets højre side; tekstlæsningerne skete oprindeligt fra læsepulte, »amboner«, på overgangen mellem skib og kor. Disse amboner kan man endnu se eksempler på i danske domkirker. Med Romerkirkens seneste liturgireform er disse skikke indført de fleste steder også i den normale søndagsmesse; det er vel kun i de »stille messer«, at man har bevaret den middelalderlige og moderne danske skik, at det hele sker fra alteret. Meget tyder på, at denne romerske reform smitter rundt omkring i den vesterlandske kirke, også i den lutherske, så tekstlæsningerne også der kan ske fra amboner - og eventuelt blive fortaget af lægfolk. Også kirkebønnen, »den store forbøn« kan ske fra det samme sted.

I nærværende fremstilling vil grundlaget dog være den gængse danske ordning. At indføre den moderne romerske ordning vil sikkert virke voldsomt revolutionerende; liturgiske ændringer, der kan ses, virker altid meget stærkere end de, der kun høres. - Indenfor den gældende ordning kan det anbefales, at man ved lejlighed indfører den gamle tradition med epistel- og evangelieside, der også gerne benyttes ifølge de nye reformer. De to store alterlys, som dansk kirkelov kræver anbragt ved alterets ender, har uden tvivl med denne skik at gøre. Endnu kan vi i danske menigheder undertiden spore rester af den gamle skik med en mands- og en kvindeside i kirken. Mandssiden er epistelsiden, kirkens sydside - kvindesiden er evangeliesiden, kirkens nordside, den som solens lys falder på. Medvirker der ved messen en diakon (som kan være en lægmand), er hans plads ved epistelsiden, hvor han læser dette læsestykke; medvirker en subdiakon, læser diakonen evangeliet på den anden side af den celebrerende præst, og subdiakonen læser epistelen. Også uden disse medvirkende i messen er der god mening i, at læsningerne foregår fra hver sit sted ved alteret. Ikke blot er det pædagogisk at gøre skel mellem disse to læsninger; men det betyder samtidig, at præsten ikke hele tiden dækker for alterets midte, hvor de hellige kar er placeret for at angive selve gudstjenestens centrum - Kristi offer, der gør dette bord til »Herrens bord», ja til et alter.¹³⁾
